BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA AKSIOLOGIK YONDASHUVNING PEDAGOGIK AHAMIYAT

Gulnaz Kalbayevna Saparova
Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti Pedagogika, psixologiya va boshlang‘ich ta’lim kafedrasi professori, p.f.n.
https://doi.org/10.5281/zenodo.19693560

ANNOTATSIYA

Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishning aksiologik yondashuvga asoslangan texnologiyalari, zamonaviy pedagogik metodlar, davlat tomonidan ishlab chiqilgan qonun va dasturlar, shuningdek o‘quvchilarda ekologik qadriyat va ongni rivojlantirishning amaliy usullari tahlil qilinadi.

KALIT SO‘ZLAR

Aksiologiya, ekologik madaniyat, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuv, ekologik qadriyat, davlat dasturlari

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются технологии формирования экологической культуры у младших школьников на основе аксиологического подхода, современные педагогические методы, государственные законы и программы, а также практические способы развития экологических ценностей и сознания у учащихся.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Аксиология, экологическая культура, начальное образование, педагогические технологии, инновационный подход, экологические ценности, государственные программы

ABSTRACT

The article analyzes the technologies for forming ecological culture in primary school students based on an axiological approach, modern pedagogical methods, state laws and programs, as well as practical ways to develop ecological values and consciousness in students.

KEY WORDS

Axiology, ecological culture, primary education, pedagogical technologies, innovative approach, ecological values, state programs

Bugungi kunda kuzatilayotgan ekologik muammolar nafaqat ekologik tusdagi masaladir, balki insoniyat taraqqiyoti, ishlab chiqarish jarayonlari va tafakkur tarzining ma’lum bir yo‘nalishiga xos muammolar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bois, bu jarayon aslida qadriyatlar tizimining muammosi hisoblanadi. Ekologik inqiroz kuch va bilimning ma’lum shakllariga asoslangan, ijtimoiy hamda ekologik jarayonlardagi nomutanosiblik oqibatida yuzaga keladi. So‘nggi o‘n yilliklar davomida mamlakatimizda ham, dunyoning aksariyat mamlakatlarida ham ta’lim tizimida olib borilgan islohotlar ekologik ta’limni turli darajadagi o‘quv dasturlariga kiritdi. Bu esa ekologik masalalarni o‘rgatishning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda.

Global ekologik muammolar va barqaror rivojlanish masalalari zamonaviy ta’lim tizimida yosh avlodni ekologik ong bilan tarbiyalashni dolzarb vazifaga aylantirgan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari hayotga ilk qadam tashlaydigan davrda ekologik qadriyatlarni shakllantirish aksiyologik yondashuv orqali eng samarali bo‘ladi [1]. Shu bois pedagogik jarayonlarda aksiologik yondashuvni qo‘llash katta ahamiyatga ega, chunki u ekologik bilimni shaxsiy qadriyatlarga aylantirish imkonini beradi .

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishda aksiologik (qadriyatli) yondashuv tabiatni shunchaki o‘rganish emas, balki uni oliy qadriyat sifatida his etishni o‘rgatadi. Bu yondashuv o‘quvchilarda tabiatga nisbatan mas’uliyat, muhabbat va g‘amxo‘rlik tuyg‘ularini shakllantirib, ekologik ongni shaxsiy e’tiqodga aylantiradi.

Ekologik madaniyat shaxsning tabiat va atrof-muhitga bo‘lgan bilim, qadriyat va xulq-atvor tizimini ifodalaydi [5]. Aksiologik yondashuv esa o‘quvchining shaxsiy qadriyatlari orqali ekologik ongni shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik vazifalari:

1. O‘quvchilarda tabiatga bo‘lgan hurmat va mas’uliyatni shakllantirish [5]
2. Ekologik bilimlarni shaxsiy qadriyatlar darajasiga olib chiqish [6]
3. Amaliy ekologik xulq-atvorni rivojlantirish [7]

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik qadriyatlarni shakllantirishning asosiy prinsiplari. Boshlang‘ich sinf yoshidagi o‘quvchilar dunyoni obrazlar va his-tuyg‘ular orqali anglaydilar. Shuning uchun ekologik qadriyatlarni shakllantirishda quyidagi prinsiplarga amal qilish ta’lim samaradorligini ta’minlaydi.

1. Shaxsiy tajriba prinsipi. Ekologik bilimlar shunchaki nazariy ma’lumot bo‘lib qolmasdan, o‘quvchining bevosita tabiat bilan muloqoti orqali o‘zlashtirilishi lozim. O‘quvchi o‘simlikni o‘zi ekishi, uning o‘sishini kuzatishi va parvarish qilishi

orqali tabiatga nisbatan mas’uliyatni his qiladi. Bu jarayonda hosil bo‘lgan hissiy bog‘liqlik qadriyatning poydevori bo‘lib xizmat qiladi [6].

2. Integratsiya prinsipi. Ekologik tarbiya faqat bitta fan doirasida cheklanib qolmasligi, barcha fanlararo bog‘liqlikni qamrab olishi zarur.

Matematika: Suv isrofini raqamlarda hisoblash.

San’at:Tabiat go‘zalligini rasm yoki ijodiy ishlar orqali ifodalash.

Ona tili: Tabiatni asrash haqida insholar yozish. Ushbu yondashuv o‘quvchida ekologik muammolarning yaxlit tasvirini shakllantiradi [7].

3. Amaliyot prinsipi. Bilimlarni ko‘nikmaga aylantirishning eng samarali yo‘li — bu real amaliy harakatlardir. Maktab hududini tozalash, chiqindilarni turlariga qarab saralash (qog‘oz, plastik, shisha) va maktabdagi energiya tejovchi qurilmalar bilan tanishish. Amaliyot orqali o‘quvchi o‘zining kichik bo‘lsa-da, tabiat uchun foydali ish qilayotganini anglaydi [5].

4. Barqarorlik prinsipi. Ekologik xulq-atvor bir martalik aksiya emas, balki hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak. O‘quvchi maktabda o‘rgangan tejash (suvni yopish, chiroqni o‘chirish) va tabiatga g‘amxo‘rlik qilish odatlarini uyda ham, ko‘chada ham davom ettirishi nazarda tutiladi. Maqsad — ekologik mas’uliyatni o‘quvchining barqaror xarakter xususiyatiga aylantirishdir [6].

O‘zbekiston Respublikasida ekologik tarbiya va ta’limni rivojlantirishga qaratilgan huquqiy hujjatlar:

1. “2030-yilgacha ekologik xavfsizlik konsepsiyasi”

Ushbu konsepsiya O‘zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan barqaror ekologik rivojlanish va atrof-muhit xavfsizligini ta’minlash strategiyasi sifatida ishlab chiqilgan [1]. Asosiy maqsadlar:

Atrof-muhitni ifloslanishdan himoya qilish va ekologik barqarorlikni ta’minlash

Ta’lim tizimida ekologik ongni shakllantirish va yosh avlodni ekologik mas’uliyatga o‘rgatish

Maktab, texnikum va universitetlarda ekologik ta’limni integratsiyalashgan shaklda olib borish

Davlat organlari, jamoat tashkilotlari va mahalliy hokimiyatni ekologik tarbiya jarayoniga jalb qilish

Boshlang‘ich sinflarda ekologik madaniyatni shakllantirish uchun konsepsiya quyidagi amaliy yo‘nalishlarni belgilaydi: ekologik qadriyatlarni bolalikdan shakllantirish, amaliy ekologik faoliyatlarni joriy etish (bog‘, o‘simliklarni parvarishlash, chiqindilarni saralash), o‘qituvchilar va ota-onalarni ekologik ta’lim jarayonida jalb qilish [1].

2. “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi (2019–2030)”

Ushbu strategiya O‘zbekistonning barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyotga o‘tish yo‘nalishidagi davlat siyosatini belgilaydi [2]. Asosiy yo‘nalishlar:

Ta’lim muassasalarida ekologik loyihalarni rag‘batlantirish

Yoshlarni ekologik tadbirlarda faol ishtirok etishga jalb qilish

Innovatsion texnologiyalar yordamida atrof-muhitni asrash va chiqindilarni kamaytirish

Ekologik xulq-atvorni iqtisodiy va ijtimoiy rag‘batlar bilan mustahkamlash

O‘quvchilarda ekologik ongni amaliy loyihalar orqali shakllantirish (masalan, maktab bog‘larini ekish, chiqindilarni ajratish loyihalari)

STEAM va interfaol metodlar yordamida ekologik bilimlarni qiziqarli shaklda o‘rgatish [7]

3. “Yashil makon” umummilliy loyihasi

Maktablarda yashil hududlar yaratish, o‘simliklar va daraxtlarni ekish

Ekologik faoliyat va loyihalarni maktab kun tartibiga kiritish

O‘quvchilarni ekologik tadbirlarda (aksiyalar, ekskursiyalar, konkurslar) jalb qilish

Ota-onalar va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda ekologik madaniyatni targ‘ib qilish

4. “Chiqindilar to‘g‘risida”gi Qonun

Ushbu qonun chiqindilarni boshqarish va ekologik xulq-atvorni shakllantirishga yo‘naltirilgan [4]. Ushbu qonundan ko‘zlangan asosiy maqsadlar:

Qayta ishlash va chiqindilarni kamaytirish tizimini joriy etish, ta’lim muassasalarida chiqindilarni ajratish va ekologik tarbiyani amalga oshirish, davlat organlari, maktablar va mahalliy jamoalarni ekologik xulq-atvorni nazorat qilishga jalb qilish, o‘quvchilarga ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish tamoyillarini tushuntirish

Ta’limda innovatsion texnologiyalar va STEAM yondashuvi ekologik bilimlarni chuqurlashtirishda muhim rol o‘ynaydi [7]. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarda tabiatga nisbatan qiziqish uyg‘otib, mas’uliyatli munosabatni shakllantiradi.

STEAM yondashuvi fanlararo integratsiyani ta’minlab, ekologik muammolarni tahlil qilishda turli fanlardan olingan bilimlarni uyg‘unlashtiradi.

Multimedia va interaktiv resurslar ekologik mavzularni jonli va qiziqarli tarzda taqdim etadi [8]

Virtual ekskursiyalar va laboratoriyalar tabiat hodisalarini va ekologik jarayonlarni masofadan turib kuzatish imkonini beradi.

Zamonaviy ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirish aksiologik yondashuv orqali samarali bo‘ladi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar va davlat dasturlari bilan uyg‘unlashtirilgan pedagogik jarayon o‘quvchilarda barqaror ekologik qadriyat va xulq-atvorni shakllantiradi [6]. Shuningdek, ekologik madaniyatni baholash va monitoring tizimini joriy etish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va oila-maktab hamkorligini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega [5].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. 2030-yilgacha ekologik xavfsizlik konsepsiyasi, Toshkent, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 27-iyundagi qarori. Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi (2019–2030), Toshkent, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Yashil makon umummilliy loyihasi, Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi. Chiqindilar to‘g‘risidagi Qonun, Toshkent, 2020.
5. Amonov, S., Mirzaev, R. Ekologik tarbiya va ta’lim: nazariya va amaliyot, Toshkent: Fan va Ta’lim, 2022.
6. Tursunov, D. Aksiologik yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ekologik tarbiyalash, Toshkent: Pedagogika, 2021.
7. Karimov, N. STEAM yondashuvi va ekologik ta’lim, Toshkent: Ilm-fan, 2020.
8. Rustamova, L. Innovatsion pedagogik texnologiyalar va ekologik madaniyat, Toshkent: O‘qituvchi, 2021.